

RECENZIE/REVIEW/KRITIK

VACULÍK, Jaroslav – PIWOWARCZYK, Mirosław (eds.). *Češi a Poláci na Ukrajině ve 20. století. Czesi i Polacy na Ukrainie w XX wieku*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 267 s. ISBN 978-80-210-9195-5.

Důležité historiografické téma představují národnostní menšiny a krajané v zahraničí. Čtveřice autorů za redakčního vedení J. Vaculíka a M. Piwowarczyka připravila monografii souhrnně pojednávající o Češích a Polácích na Ukrajině ve 20. století. Vztah obou národů ke svým minoritám na Ukrajině je v určitých ohledech formován zcela odlišným historickým vývojem a vazbami. V případě polském se především jedná o přináležitost obrovských území dnešní Ukrajiny k polskému státu, a to již v období raného novověku, což dává hlubší vztah k oblastem a lokalitám v minulosti osídleným krajaný, zatímco v českém případě se jednalo o diaspory osídlenců a emigrantů bez spojitosti s ústřední politikou v českých zemích a bez většího významu pro české milieu ve vlasti. Od toho se odvíjí i podoba monografie a do určité míry i její strukturace. Kniha je složena z celkem dvanácti kapitol. Prvních pět kapitol je věnováno Čechům na Ukrajině, čtyři z nich autorsky zpracoval samostatně J. Vaculík, jednu P. Kaleta, zbylých sedm kapitol dedikovaných Polákům na Ukrajině společně sepsali M. Piwowarczyk s A. Haratykovou. Kniha je dvojjazyčná, kapitoly českých autorů jsou v češtině, kapitoly polských autorů v polštině. Autoři byly nuceni uchopit a vymezit téma pro proměnlivé teritoriální poměry v regionu, charakteristické posuny hranic, změnami státní příslušnosti krajanů a proměnami politických systémů.

Po úvodu formulovaném oběma editory následuje první kapitola, v níž J. Vaculík podal přehled bádání o krajanech na Ukrajině pro období do roku 1989. Text představuje publikace počínaje prvními pracemi pocházejícími z pera samotných vystěhovalců s výpovědní hodnou historického pramene. Jak autor naznačuje, zvýšený zájem o české krajaný na Ukrajině lze vysledovat po vzniku Československé republiky, kdy vznikají mnohé tituly memoárové literatury a dokumentární povahy. Padesátá léta 20. století pak přinášejí zájem etnologů o českou menšinu. Ryze odborná práce z oboru historie přichází až v roce 1967, kdy se tématu ujal Vladimír Hostička. V části knihy věnované české menšině je kombinován chronologický princip se strukturací podle teritorií. Druhá kapitola pojednává o Češích na území pod ruskou nadvládou, členěna je do podkapitol věnovaných bývalému Jihozápadnímu kraji zahrnujícímu Kyjevskou, Volyňskou a Podolskou gubernii a bývalému Jižnímu kraji, t. j. Tauridské, Chersonské a Jekatěrinoslavské gubernii. Část českého osídlení se v době meziválečné, po říšském míru z roku 1921 dostalo na území Polska v důsledku příslušnosti západní

Volyně k Polské republice. Jejich osudy autor sleduje v kapitole třetí. Editory je reflektována současná hranice Ukrajiny, a tak je začleněna též kapitola o Čechách na Podkarpatské Rusi v době meziválečné (1919 – 1939). Pátá kapitola zohledňuje méně početné české osídlení ve východní Haliči a v severní Bukovině, územích od roku 1772 přináležících k habsburskému soustátí a posléze Rakouskému císařství a Rakousko-Uhersku.

Šestá kapitola se věnuje politickému vědomí Poláků na Ukrajině. Autoři popisují vznik Polského autonomního okruhu v oblasti Volyně na západ od Žitomiru, kde bylo ze 70 % polské osídlení. Tzv. „Marchlewszczyzna“ se měla stát nástrojem pro ideologické formování tamních Poláků; po neúspěšném experimentu následovaly stalinské represe a rusifikace. Sedmá kapitola pojednává o podmínkách života Poláků na Ukrajině a o jejich aktivitě v oblasti správy, hospodářství a kultury. Ve vývoji společenských a hospodářských aktivit přinesla zásadní zvrát léta 1917 – 1922. Doba plná paradoxů přinesla kolektivizaci a současně až do 30. let relativně liberální postoj k národnostním menšinám, který umožnil krátkodobě kulturní rozvoj. Tragické osudy celých komunit Poláků přinesla 2. světová válka a řádění ukrajinských nacionalistů (OUN, UPA). Tvrdé podmínky pro Poláky, kteří po válce neodešli do Polska, přinesla 50. léta; každodenní život byl formován hmotnou bídou a paralyzujícím strachem nedovolujícím hlásit se ke své národnosti. V osmé kapitole se autoři zaměřili na početní stavy a rozmístění polského osídlení na Ukrajině. Popsány jsou nejvýznamnější lokality s výrazným početním zastoupením polské populace, naznačen je růst početního stavu polské populace před rokem 1917 mimo jiné v důsledku asimilace ukrajinského, židovského, německého obyvatelstva v Haliči. K roku 1910 se k polské národnosti hlásilo na 37 % obyvatelstva východní Haliče. K umenšení početního stavu polské populace dochází v polovině třicátých let, která byla ve znamení drastického postupu sovětské moci vůči polskému obyvatelstvu. Rok po zrušení polské autonomie na Ukrajině (1935) bylo několik desítek tisíc obyvatel polského původu přesídleno do Kazachstánu.

Další část knihy je zaměřena na polské školství, náboženství, kulturu a média na Ukrajině. Devátá kapitola pojednává o polském školství na Ukrajině. Po revoluci z roku 1905 se polské školství formovalo na bázi hnutí „Zrzeszenie“, které mělo hájit zájmy Poláků v Rusku. Přes formální deklaraci liberálního přístupu carská vláda polské elementární školky zakládané polskými spolky zavírala jako nelegální (1907). Jak autoři uvádějí, ke změně došlo až po vypuknutí první světové války. Ke konci roku 1918 na Ukrajině fungovalo 31 polských středních škol. Na počátku 30. let fungovalo na Ukrajině na 400 škol. Od konce roku 1939 proběhla sovětizace a ukrajinizace škol v zabraném území východního Polska. V období od konce 2. světové války do rozpadu Sovětského svazu fungovala pouze základní a střední škola ve Lvově. V desáté kapitole se autoři věnují roli římskokatolické církve v životě Poláků na Ukrajině. Zatímco carské vlády umožnily opravy kostelů a stavby nových, po roce 1917 a po celá dvacátá a třicátá léta probíhala na východních územích destrukce katolické církve. Až roku 1991 se otevřel prostor pro obnovu církve a církevní organizace. Polským společenským, kulturním a profesním organizacím působícím na Ukrajině je dedikována

jedenáctá kapitola. M. Piwowarczyk a A. Haratyková zevrubně popisují bohatý kulturní život organizovaný četnými kluby s kulturně-uměleckým a politickým zaměřením, Polskými domy a spolky (mimo jiné spolky pro válečné vysloužilce a ženské spolky) či výstavními galériemi. Kyjev byl významným střediskem polského divadla jak profesionálního tak amatérského. Po roce 1921 se nástrojem regulace spolkové činnosti stala Polská byra; popsáno je, jak bylo naloženo s polskými spolky za stalinských represí. Důležitou roli sehrála vydavatelská činnost, která je předmětem kapitoly dvanácté. Připomenout lze zejména měsíčník „Muzeum Polskie“ vycházející v Kyjevě, noviny „Gazeta Lwowska“ s tradicí sahající až k roku 1811 či „Dziennik Kijowski“ založený jako politické, společensko-kulturní a literární noviny roku 1906. Agitační povahu měly noviny vydávané v třicátých letech 20. století, autoři je dávají do souvislosti s kolektivizací. Nový rozvoj polského tisku nastal po roce 1991, kdy vycházelo na jedenatřicet časopisů v polském jazyce.

Knihu uzavírá závěr formulovaný v českém a polském jazyce. Kniha obsahuje obvyklý soupis pramenů, rozčleněný na soupis archivů, z nichž autoři čerпали, a soupis dobových periodik s uvedením využitých ročníků, a devítistránkový soupis použité literatury. Čtenáři je k dispozici jmenný rejstřík, připojeno je anglické resumé. Do textu jsou vloženy ilustrační fotografie a mapy. Publikace představuje užitečné shrnutí dosavadních znalostí o působení a životě české a polské komunity v prostoru Ukrajiny, zatížené složitým historickým vývojem. Dlouholetý badatelský zájem J. Vaculíka o téma krajanů v zahraničí a zejména o volyňské Čechy s výstupy v podobě řady studií a monografií je zárukou kvality recenzované práce. Jako praktické se jeví shrnutí materie polské části ze strany M. Piwowarczyka a A. Haratykové do tematických kapitol podávajících plastický obraz života polské národní komunity na Ukrajině.

Pavel Otmar Krafl, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre